

KOMPETENCIE PRE UDRŽATEĽNOSŤ AKO CESTA K SPRAVODLIVEJ, STAROSTLIVEJ A UDRŽATEĽNEJ SPOLOČNOSTI

COMPETENCIES FOR SUSTAINABILITY AS WAY TO EQUITABLE, CARING AND SUSTAINABLE SOCIETY

Andrea Klimková

Katedra aplikovanej etiky, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

Abstract:

Mankind has entered a new geological period (Anthropocene) and society must learn to deal with the challenges of sustainability and sustainable development. The university sector is the one that can critically address sustainable development as it carries out pioneering research, crosses interdisciplinary boundaries, and challenges dominant paradigms. Universities prepare future leaders and teachers, therefore one of the priorities of practical professional preparation is the development of competencies for future teachers towards sustainability and sustainable development. The content analysis of documents relating to pregradual study programmes of future teacher showed the following: 1) competences for sustainable development are generally overlooked; 2) the practical professional preparation of teachers towards sustainability contains gaps and insufficiencies which represent barriers for its implementation in educational practice. The study analyses the competences of future teachers and the quality of their preparation for the practice and implementation of Education for Sustainable Development (ESD).

Key words:

education for sustainable development, applied ethics, competencies, pregradual teacher training, moral imagination.

Úvod a náčrt problému

Ľudstvo vstúpilo do novej geologickej epochy - antropocénu a spoločnosť sa musí naučiť, ako sa vysporiadať s výzvami udržateľnosti a udržateľného rozvoja. To predstavuje výzvy a požiadavky na nové kompetencie. Vysokoškolský sektor je ten, ktorý je schopný kriticky riešiť udržateľný rozvoj, pretože produkuje priekopnícky výskum, prekračuje hranice odborov a sponchybňuje dominantné paradigmy. Univerzity pripravujú budúcich lídrov a budúcich učiteľov, preto jednou z priorit praktickej profesijnej prípravy sa javí ako kľúčový rozvoj kompetencií budúcich učiteľov smerom k udržateľnosti a udržateľnému rozvoju. Ukazujú sa ako potrebné nové horizonty vzdelávania pre udržateľný rozvoj, ich konceptualizácia a transfer do pregraduálnej prípravy učiteľov. V rokoch 2014, 2015 sme na Katedre aplikovanej etiky FF UPJŠ v Košiciach realizovali kvalitatívny výskum, obsahovú analýzu vybraných študijných plánov v študijných programoch učiteľstva na dvoch slovenských univerzitách UPJŠ v Košiciach a UMB, a to: *v učiteľstve etickej výchovy v kombinácii, náuka o spoločnosti a nemecký jazyk a literatúra, anglický jazyk a literatúra v kombinácii*. Výskum bol zameraný na zameraný na implementáciu Vzdelávania pre udržateľný rozvoj do

študijných plánov, a súčasne na prítomnosť inovatívnych, alebo synergických tém týkajúcich sa udržateľnosti a udržateľného rozvoja v informačných listoch predmetov vo všetkých študijných plánoch. Cieľom bolo zistiť, či sa Vzdelávanie pre udržateľný rozvoj (ESD) stal súčasťou pregraduálnej prípravy učiteľov vo vybraných študijných programoch učiteľstva¹. Vzdelávanie pre udržateľný rozvoj, pretože ako povedal poľsko-americký filozof a ekoetik H. Skolimowski, alebo bude 21. storočie ekologické, alebo nebude vôbec (Skolimowski, 1992, 1999). Obsahová analýza dokumentov vybraných študijných programov učiteľstva ukázala, že **po prvé**, (1.) kompetenciám pre udržateľný rozvoj nie je všeobecne venovaná pozornosť; z čoho následne vyplýva, že **po druhé** (2.) sú zrejme zásadné medzery a nedostatky univerzitnej praktickej profesijnej prípravy učiteľov smerom k udržateľnosti, čo predstavuje bariéry pre jeho realizáciu v školskej praxi. Výsledky uvedeného výskumu sme využili ako pilotný projekt pre podanie projektu v grantovej schéme KEGA 2016 s názvom: Vysokoškolské vzdelávanie pre udržateľnosť (HESD, hodnotové rámce, kompetencie a nástroje pre implementáciu udržateľnosti v edukačnej praxi).

V predloženej štúdií sa venujem skúmaniu:

- teoretických a metodologických východísk vzdelávania pre udržateľný rozvoj (ESD, *Education for sustainable development*);
- jeho aktuálnemu súčasnému stavu v kontexte slovenských univerzít;
- zdôvodneniam pre jeho kreovanie, konceptualizáciu a implementáciu do pregraduálnej prípravy učiteľov.

„Kultúra, ktorá toleruje pustošenie Zeme, upadá do rozporu sama so sebou“ (Kolářsky, 1998, s. 23). Zmeny, ktoré sú nutné pre prekonanie súčasnej ekologickej krízy môžeme označiť ako revolúciu udržateľnosti a udržateľného rozvoja, tzn. ako prechod od neudržateľnej spoločnosti k spoločnosti udržateľnej, ktorá neohrozuje svoje existenčné predpoklady, teda životné prostredie. Heuristickým a praktickým kľúčom môže byť zmena hodnotenia (čo považujeme za hodnotné, aby bolo kompasom ľudského rozhodovania, konania, správania), informačných väzieb, zmeny obsahov dát, zmena cieľov, podnetov, spätných väzieb. Z uvedeného vyplýva, že transformácia sa týka transformácie vzdelávania a všetkých vzdelávacích systémov. Zodpovedné vzdelávanie, ekologické myslenie a kultúra 21. storočia (antropocénu) musí absorbovať prvky udržateľnosti vo všetkých oblastiach vedy, vzdelávania, techniky, globálnej ekonomiky a kultúrnych stratégií. Antropocénom mám na mysli nové geologické obdobie, ktoré je všeobecne akceptované a ktoré si vyžaduje „prehodnotenie všetkých ľudských aktivít a stratégií“ (Klimková, 2015, s. 12). To volá po interdisciplinárnej spolupráci, najmä v environmentálnom vzdelávaní, ktoré už dávno nie je záležitosťou výlučne prírodovedných predmetov.

Environmentálne vzdelávanie sa na Slovensku realizuje na všetkých stupňoch škôl, vrátane škôl vysokých, realizujú ho štátne aj neštátne vzdelávacie inštitúcie a organizácie. Štátny pedagogický ústav ako poverený garant Ministerstva školstva, vedy a výskumu Slovenskej republiky je gestorom pre napĺňanie vzdelávacieho programu cez prierezovú tému Environmentálna výchova v materských, základných a

¹ Metodológia kvalitatívneho výskumu bola postavená na kľúčovej hypotéze, v ktorej sme predpokladali, že **Vzdelávanie pre udržateľný rozvoj** nie je súčasťou pregraduálnej prípravy učiteľov a na metóde nekvantitatívnej obsahovej analýzy textu (Gavora, 2000). Do výskumu sme zapojili aj študentov a študentky učiteľstva EV v povinne-voliteľnom predmete Multikultúra, globálna a environmentálna výchova (KAE/MENVm/12). V rámci praktických výstupov skúmali a analyzovali Informačné listy predmetov. Triediacim univerzom a analytickou jednotkou boli pojmy, *udržateľnosť, udržateľný rozvoj, vzdelávanie pre udržateľný rozvoj*.

stredných školách. Esenciálnou a organickou súčasťou environmentálneho vzdelávania sa stala problematika udržateľnosti a udržateľného rozvoja. Téma vzdelávania pre udržateľný rozvoj (ESD) je v slovenských podmienkach zatiaľ okrajovou témou, reflektuje sa málo, dialóg sa vedie sporadicky. Napriek pomerne dlhej tradícii environmentálne orientovaných odborov v krajinách strednej a východnej Európy sa ukazuje, že koncept *Education for Sustainable development* sa v slovenskom kontexte skôr neujal. Ako konštatujú niektorí odborníci a teoretici, príčina, prečo je to tak, bude - zdá sa - ukrytá v tom, že je to fundamentálne nový typ vzdelávania, transdisciplinárny, otvorený. „Komplexné spoločenské problémy si vyžadujú hybridné riešenia“ (Vladyková, 2015, s. 109), čo predpokladá neustále diskurzy a spoluprácu prebiehajúcu naprieč prírodnými vedami, spoločenskými vedami a humanitnými vedami a praktickou sférou občianskej spoločnosti (organizačná prax, environmentálna prax, environmentálne hnutie). Ide o vzdelávací koncept (svojou povahou interdisciplinárny), ktorý je pomerne náročné transformovať do konkrétnych vzdelávacích a študijných programov a ktorý kladie vysoké nároky na rozmanité kompetencie vyučujúcich, súvisiace s tvorivosťou a rozvojom nonkognitívnych schopností oveľa viac, než s teoretickou odbornosťou. Zároveň to predstavuje výzvu a požiadavky implementovať do pregraduálnej prípravy učiteľov koncepty udržateľnosti a udržateľného rozvoja, bez rozdielu aprobácií, pre všetky študijné programy.

Kontext, súvislosti a prieniky udržateľnosti a vzdelávania

Všeobecne platí, že vo vzdelávaní pre udržateľný rozvoj a vo vzdelávaní pre budúcnosť môžu hrať významnú rolu vysoké školy, pretože môžu prepojiť regióny, preklenúť hranice odborov či sprostredkovať väzby medzi miestnou a globálnou dimenziou udržateľného rozvoja. Sú uznávané pre svoj vplyv v spoločnosti, aj priamo na politiku, pôsobia samozrejme aj nepriamo. Ovplyvňujú výchovu a vzdelávanie, školskú prax. Vzdelávacie systémy sú zásadné pre dosiahnutie prechodu smerom k udržateľnému rozvoju (UE4SD, 2015). Spoločnosť nie je len dostatočne inteligentným príjemcom a adresátom správ o ekologickej situácii, ekologickom probléme, o udržateľných stratégiách, ale aj sama zdrojom iniciatív, tzn. aktívnym partnerom v efektívnej komunikácii s tvorcami nových iniciatív vo vede, technike, kultúre a vzdelávaní, pri vypracovaní projektov ekologického významu.

Dekáda vzdelávania pre udržateľný rozvoj (DESD) a hodnotenie tohto procesu zo strán teoretikov (Tilbury - Mulá, 2009; UE4SD 2015; Klimková, 2015) naznačuje, že od jej signácie a nástupu implementácie a aplikácie je otvoreným poľom spektrálnych aktivít, projektov, výstupov a výpovedí. To dokazuje nielen záplava textov, v ktorých sa teoretici venujú jej procesom, princípom, nástrojom, ale prípadové štúdie z rôznych vzdelávacích inštitúcií, z európskych a svetových univerzít a vysokých škôl, ktoré implementujú *Education for sustainability development*.

Hneď v úvode je dôležité poznamenať, že vzdelávacie systémy, aj vysokoškolský sektor v krajinách strednej a východnej Európy, po dlhom období neslobody a ideologizácie ešte donedávna zaostávali za západnými krajinami. Až v posledných desaťročiach prešli rýchlou a intenzívnou transformáciou. Niektoré krajiny strednej a východnej Európy zaostávajú v určitých oblastiach za Západom. Akoby sme ostávali slepí, hluchí, alebo ľahostajní k výzvam udržateľnosti, tzn. aj k našej budúcnosti.

Empirickou sondou sme zistili, že projekt udržateľnosti je v súčasnosti vo vysokoškolskom vzdelávaní na Slovensku ukotvený a aplikovaný výlučne v kurikulu niekoľkých environmentálnych študijných programov (viac-menej technicky prípadne prírodovedne orientovaných): (1.) Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta pripravuje odborníkov v prírodných vedách a environmentalistike v dvoch študijných programoch *Environmentálne plánovanie a manažment*, *Ochrana a*

využívanie prírody a krajiny; (2.) Fakulta ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene, Katedra UNESCO pre ekologické vedomie a trvalo udržateľný rozvoj ponúka akreditovaný študijný program *Environmentálny manažment*. V rámci empirickej sondy bola použitá kvalitatívna metóda obsahovej analýzy dokumentov a fenomenologickej analýzy vybraných študijných programov. Je zrejmé, že vzdelávanie pre udržateľný rozvoj je v kompetencii prírodovedných, alebo technických študijných programov. V humanitných a spoločenskovedných disciplínach na Slovensku je skôr okrajovou záležitosťou, alebo formálne deklarovaným doplnkom, čo predstavuje pre hodnotovú orientáciu súčasnej a budúcej generácie vážne konzekvencie (Klimková 2015, 2016).

Navzdory široko prijímanému názoru, že potrebujeme také kultúrne a vzdelávacie stratégie, ktoré povedú k udržateľnej spoločnosti a udržateľným komunitám, v učiteľských študijných programoch a pregraduálnej príprave učiteľov na Slovensku, koncept udržateľnosti nenájdeme. Zdá sa, že hoci máme k dispozícii veľké množstvo zahraničných časopisov a publikačných aktivít venujúcich sa udržateľnosti a udržateľnému rozvoju, empirickému výskumu ekologických vied s epistemologickým a didaktickým presahom do vzdelávania, napr. *Environmental Science in Europe*, *Journal of Sustainable Development*, *Journal of Environment*, a iné, doposiaľ neexistuje na Slovensku etablovaná špecifická oblasť pedagogickej vedy, alebo časopis, ktorý by bol odborným fórom pre riešenie širokého spektra kľúčových otázok. Učiteľská profesijná komunita akoby ostávala voči otázkam udržateľnosti a nášho prežitia hluchá a slepá, až na individuálnych učiteľov, ich úsilie, ich iniciatívne projekty. V Českej republike existuje vedecké a odborné fórum pre systematickú identifikáciu a objasňovanie relevantných a kľúčových otázok udržateľnosti (časopis *Envigogika*).

Posledné výskumy hovoria (UNESCO, 2012; Tilbury - Mulá, 2009, UE4SD, 2015), že:

- vysokoškolské vzdelávanie nezohľadňuje strategické dokumenty ESD (*Education for sustainable development*) a EU a víziu udržateľnosti;
- vzdelávanie pre udržateľný rozvoj (ESD) je Slovensku skôr okrajovou záležitosťou, prípadne súčasťou kurikula a profesijnej prípravy niekoľkých environmentálnych programov;
- záverečná správa UNESCO (2012) hovorí o tom, že ESD nedosiahla plný potenciál a sú zrejmé problémy pri prekonávaní disciplinárnych hraníc (UNESCO, 2012).

Rozdiel medzi environmentálnym vzdelávaním a vzdelávaním pre udržateľný rozvoj sa chápe často ako zásadný, pričom jeho fundamentálny kľúč tkvie v tom, že medzi oboma vzdelávacími prístupmi existuje rozpor. Podľa niektorých teoretikov je rozdiel chápaný v tom, že environmentálne vzdelávanie je prístupom neantropocentrickým (ekocentrickým biocentrickým, ekologickým), kým udržateľný rozvoj je prístupom antropocentrickým. Niektorí autori (Dlouhá – Zahradník, 2016) vidia rozdiel medzi environmentálnym vzdelávaním a vzdelávaním pre udržateľný rozvoj (ESD) ako rozdielne vývojové štádia podobného prístupu. Koncept udržateľnosti (vo vzdelávaní) pracuje v ďaleko väčšej miere s väčšinovým názorom, pretože má ambíciu stať sa prístupom zdieľaným väčšinou spoločnosti (a jej vzdelávacích systémov), zahrňujúcim všetky sféry spoločenskej praxe.

Teoretické a metodologické východiská vzdelávania pre udržateľný rozvoj

Súčasnú environmentálnu problémy a ekologickú krízu nám ukazujú, že nemajú hranice v zmysle hraníc štátov, či regiónov. Zároveň nám ukazujú, že nemajú ani disciplinárne hranice, ale zaujímajú rovnako filozofov a etikov, biológov, hydrológov,

politológov, antropológov, a samozrejme učiteľov rôznych aprobácií. Otvárajú otázky, environmentálnej gramotnosti, environmentálnych postojov, ekologických a environmentálnych hodnôt, morálneho usudzovania rozhodovania vo vzťahu životnému prostrediu. Mení sa charakter súčasnej globálnej spoločnosti, ktorá sa musí naučiť vysporiadať sa s výzvami udržateľnosti. Nové kompetencie učiteľov vo vzdelávaní pre udržateľný rozvoj (ESD) sú preto dôležitým faktorom hlbokých zmien vo vzdelávaní a výchove (UE4SD, 2015). Súvisia s tvorbou rôznorodých kompetencií a so schopnosťou realizovať zodpovedné kultúrne stratégie v organizačnej spoločnosti. To je zásadná výzva pre rekonštrukciu vzdelávania, pre nové kompetencie človeka antropocénu. Vzdelávanie pre udržateľný rozvoj predstavuje nové horizonty vzdelávania.

Hlavným cieľom reformy školstva v poslednom desaťročí je premeniť tradičné encyklopedické školstvo, encyklopedicko-memorovacie a direktívne školstvo na (1.) poznatkovú hodnotné, (2.) tvorivo-humánne a súčasne (3.) ekologicky zodpovedné. Budúci učiteľ má súčasným zmenám v spoločnosti porozumieť a napomáhať im. Optimálny postup pri projektovaní profesijných kompetencií vychádza z tradične zostavených modelov, ktorých vhodnosť a realnosť sa empiricky overuje v praxi. Vymedzenie profesijných kompetencií tvorí základ charakteristiky profesie a je významné pre koncipovanie prípravného a celoživotného vzdelávania. Učiteľské kompetencie sú základom pre vytvorenie kompetenčného profilu učiteľa. Mnohí autori vytvárajú modely, v ktorých členia kompetencie na niekoľko skupín, vždy vo vzťahu k žiakovi, k edukačnému procesu a vo vzťahu k sebe samému (Kasáčová, 2006, Kosová. 2012).

Ak sa v doterajších prístupoch a modeloch kompetencií učiteľov, alebo modelov vedenia neobjavili kompetencie pre udržateľnosť a udržateľný rozvoj, nachádzame sa v situácii, keď je to viac ako žiaduce.

Reforma regionálneho školstva vždy závisí od kvality jeho učiteľov, ktorých pripravujú vysoké školy. Vysokoškolské vzdelávanie učiteľov, hoci akreditované podľa existujúcich opisov študijných odborov učiteľstva, je vytvárané autonómnym rozhodovaním vysokých škôl a žiaľ, na reformné zmeny reaguje podľa flexibility vedení a učiteľov jednotlivých univerzít (Kosová et al, 2015). Pre úspech a efektívnosť vzdelávania pre udržateľný rozvoj na rôznych stupňoch vzdelávania sú kľúčovými aktérmi odborne aj kompetenčne pripravení učiteľia. Podľa výskumov viacerých autorov (napr. Kasáčová, 2006, Kosová. 2012) učiteľ zo všetkých svojich teoretických poznatkov skutočne využije len časť, a to tie, ktoré boli dostatočne integrované s osobnou skúsenosťou a prostredníctvom reflexie sa stali dominantnými teoretickými interpretáciami praxe. To kladie na pregraduálne aj na kontinuálne vzdelávanie učiteľov požiadavku, postaviť v nich praktickú prípravu prostredníctvom reflexie na novú kvalitatívnu úroveň.

Pregraduálna príprava učiteľov a nové kompetencie

Objavujú sa otázky, ako implementovať udržateľnosť v kurikulumoch na všetkých úrovniach a súčasne, ako zabezpečiť rovnováhu medzi transformáciou kurikula a profesijnou autonómiou učiteľov smerom k udržateľnosti, keďže ide o otázky ktoré môžeme nazvať existenciálne, či so to chceme priznať, alebo nie. Napriek k tomu, že v školstve stále ešte prevláda fragmentárnosť, disciplinárne demarkácie, kauzácia zhora, ozývajú sa výzvy, decentralizačnej logiky: sústrediť sa na nové kompetencie učiteľov. Pre učiteľskú profesiu, v ktorej je nutné na expertnej úrovni prakticky pracovať s druhými ľuďmi v neustále sa meniacich edukačných situáciách, v globálnom svete, v novej situácii antropocénu, má dôležitý rozmer nielen vzťah teórie a praxe, ale aj kompetencia v tom, ako v mojom predmete, v mojom kurze, v mojej aprobácii uplatňovať paradigmu udržateľnosti. Z hľadiska udržateľnosti to kladie na profesijnú

prípravu budúcich učiteľov nové požiadavky, aby dokázali uchopiť svoje perceptuálne znalosti vedeckých teórií a konceptualizovať ich do svojej osobnej edukačnej teórie, aj stratégie. Epistemologickú, axiologickú a etickú bázu nám pomôže nasýtiť aplikovaná etika, cez jej jednotlivé subdisciplíny, napr. environmentálnu etiku, organizačnú etiku etiku klimatických zmien, ai.

Je viac ako zrejmé, že je nutné do pregraduálnej prípravy učiteľov zakomponovať nové kompetencie, kompetencie pre udržateľný rozvoj, ktoré sú dizajnované a utvárané:

1. princípmi vzdelávania pre udržateľný rozvoj (ESD);
2. **epistemickou odbornosťou** – poznanie ako epistéme (konceptuálne znalosti), ktorá hovorí o tom, čo má učiteľ o udržateľnosti a udržateľnom rozvoji vedieť (Fobel, 2012);
3. **performatívnu odbornosťou** – poznanie ako *phronesis* (perceptuálne znalosti, praktická múdrosť), ktorá je zviazaná s praktickými zručnosťami, kreativitou, flexibilná, senzitívna na situačnosť, vynaliezavá v improvizácii a nasýtená imaginatívnou sympatiou a morálnou sympatiou v zmysle hodnotových reflexií a permanentného hodnotenia (Fobel, 2012).

Vzdelávanie k udržateľnosti a udržateľnému rozvoju chápem ako kultúrnu prácu a kultúrny hodnotový edukačný nástroj. Podľa UE4SD (2015) ho môžeme chápať ako:

- „transformatívny a reflektívny proces, ktorý sa snaží integrovať hodnoty a vnímanie udržateľnosti nielen do vzdelávania, ale do každodenného osobného aj profesionálneho života každého;
- prostriedok umožňujúci ľuďom nové vedomosti a zručnosti, ktoré pomáhajú riešiť bežné problémy, ktoré spochybňujú spoločný život globálnej spoločnosti teraz aj v budúcnosti;
- holistický prístup na dosahovanie hospodárskej aj sociálnej spravodlivosti, (environmentálnej spravodlivosti – doplnila A.K.) a úcta k všetkému životu;
- nástroj na zlepšenie kvality základného vzdelávania re-orientujúci existujúce vzdelávacie programy a zvyšovanie environmentálneho povedomia“ (UE4SD, 2015).

Navrhovaný prístup ku vzdelávaniu k udržateľnosti, založený na holistickom, spravodlivom a starostlivom (rozumej zodpovednom) dialógu v podpore procesov udržateľnosti ekosystémov, ukotvujem na novej stratégii a metodológii v aplikovanej etike, ktorá poskytuje epistemologickú, axiologickú, metodologickú, aj praktickú bázu pre etickú výchovu: na **rozvoji morálnej imaginácie**. V prvom kroku je potrebné pripraviť na túto kultúrnu a hodnotovú prácu budúcich učiteľov, aj súčasných učiteľov.

Kognitívnu bázu prípravy učiteľov pre udržateľnosť môže doplniť a hodnotovo saturovať etika starostlivosti, ktorá pracuje s konceptom spravodlivej starostlivosti, alebo s konceptom starajúcej sa spoločnosti (Jesenková, 2016), rovnako ako environmentálna etika a jej využitie v etickej výchove (Baďurová, 2015).

Bolo formulovaných niekoľko zásad pre vzdelávanie pre udržateľný rozvoj. Sú medzinárodne akceptované, formulované a zakotvené v rôznych projektoch EU, UNESCO a strategických dokumentov členských štátov. Tieto princípy sa javia ako dôležité pre identifikáciu a špecifikáciu kompetencií vysokoškolských pedagógov v rôznych študijných odboroch, aj etických expertov - aplikovaných etikov, ktorí pripravujú budúcich humánných manažérov, lídrov, či budúcich učiteľov vo väzbe na organizačnú prax a environmentálnu prax na lokálnej, regionálnej aj sub-regionálnej úrovni. Kľúčové princípy udržateľnosti ako systém piatich princíпов (UE4SD, 2015) vo svojom portfóliu prinášajú prototyp a model s výraznou etickou dimenziou a normatívnym obsahom: (1.)

myslenie zamerané na budúcnosť; (2.) kritické a kreatívne myslenie; (3.) participáciu a participačné vzdelávanie; (4.) partnerstvá; (5.) systémové myslenie.

Kompetencie podľa UNECE (2011) sú štruktúrované do logického horizontálne a vertikálne členeného matrixu (matice) s komponentami usporiadanými do systému, ktorý je prehľadný, ponúka návody pre učiteľov. Jeho **horizontálnu rovinu** tvoria tri kľúčové komponenty:

1. holistický prístup: integratívne myslenie a prax
2. anticipácia zmien: minulosť, prítomnosť a budúcnosť
3. dosiahnutie transformácie: ľudia, pedagogika a vzdelávacie systémy (pozri a porovnaj: UNECE, 2011).

Vertikálna rovina kompetencií pre udržateľný rozvoj je formulovaná nasledovne:

- **Učiť sa poznať: učiteľ rozumie...** (napr.: fungovaniu sociálnych, ekonomických a prírodných systémov a tomu, ako sú prepojené; vzájomnej závislosti vzťahov v súčasnej generácii a medzigeneračne, a medzi bohatými a chudobnými, medzi človekom a prírodou; svojmu svetonázoru a kultúrnym predpokladom a snaží sa porozumieť názoru iných; vzťahom medzi udržateľnou budúcnosťou a našim myslením, prístupom k životu, atď.)
- **Učiť sa konať: učiteľ je schopný...** (napr.: presadzovať participatívne a na žiaka/študenta orientované vzdelávanie, ktoré rozvíja kritické myslenie a aktívne občianstvo, participačné učenie, atď.).
- **Učiť sa byť spolu: Učiteľ pracuje s ostatnými tak, že...** (napr.: spochybňuje neudržateľnú prax, aktívne sa zapája do rôznych skupín naprieč generáciami, odbormi, atď.)
- **Učiť sa byť: učiteľ je...** (napr.: motivuje k tomu, aby prispieval ďalším ľuďom v ich sociálnom a prírodnom prostredí; je schopný zahŕňať rôzne odbory, rôzne perspektívy; je kriticky reflektujúcim praktikom, atď.)

Namiesto záveru: hlas pre antropocén a vzdelávanie k udržateľnosti

Vychádzam z premisy, že spoločenská prax, a teda aj školská prax, organizačná prax, ktorej súčasťou je environmentálna, aby bola/mohla byť dobrou praxou, musí byť spravodlivá, reflexívna, angažovaná a holistická (ekocentrická) k základnej podmienke našej existencie, k životnému prostrediu. To by nás mohlo/malo iniciovať a iritovať k tomu, aby sme morálnu kultiváciu školskej praxe, ktorej súčasťou je vždy aj prax environmentálna vnímali vážne a pripravovali kompetentných učiteľov, bez rozdielu aprobácie. Ako ukazujú hodnotiace správy zo školskej praxe v školách SR, environmentálna výchova nie je realizovaná dostatočne a vykazuje problémy a nedostatky ako v konceptuálnej, tak v didaktickej rovine (Klimková 2014; 2015). Potrebujeme systémovú a holistickú celoinštitucionálnu zmenu, ale pokiaľ ju nemáme, medzeru môže vyplniť kompetenčná príprava učiteľov pre ESD - vzdelávanie pre udržateľný rozvoj. Navzdory široko prijímanému názoru, že potrebujeme také kultúrne a vzdelávacie stratégie, ktoré povedú k udržateľnej spoločnosti a udržateľným komunitám, v učiteľských študijných programoch a pregraduálnej príprave učiteľov na Slovensku, koncept udržateľnosti nenájdeme.

Výskum v tejto oblasti je na Slovensku ojedinelý, v porovnaní so zahraničím, máme doposiaľ malú skúsenosť so vzdelávacími projektami v oblasti smerom k udržateľnosti, aj keď sa objavujú štúdie, ktoré upozorňujú na syntézu poznatkov v kontexte udržateľného rozvoja z mnohých odborov.

Aj z týchto dôvodov je relevantné, dôležité: (1.) kriticky analyzovať a reflektovať súčasný stav a realitu vzdelávania pre udržateľný rozvoj a kompetenčný profil učiteľov

pre ESD; (2.) obhájiť a zdôvodniť konceptuálnu, štrukturálnu, aj didaktickú prestavbu environmentálnej výchovy smerom k udržateľnosti a udržateľnému rozvoju; (3.) zdôvodniť a predstaviť inovačný koncept a potenciál ESD, najmä v pregraduálnej príprave učiteľov.

Literatúra

BAĎUROVÁ, B. Environmentálna etika a výchova. B. Bystrica: Belianum, 2015. 156 s. ISBN 978-80-557-0859-1.

Dlouhá, J. – Zahradník, M. 2016. ACTOR ANALYSIS METHODOLOGY. In: ENVIGOGIKA. Dostupné na:
<http://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/527>

Fobel, P. 2012. Spoločenský význam a profesionálne kompetencie a možnosti praktickej implementácie. In: Fobel, P. – Palovičová, Z. a kol. (eds). *ETIKA & PORADENSTVO & PRAX*. Banská Bystrica: FHV UMB v Banskej Bystrici, 2012, ISBN 978-80-557-0385-5.

JESENKOVÁ, A. 2016. Etika starostlivosti podľa Virginie Held. In: Glosolália : rodovo orientovaný časopis, roč. 5, č. 3 (2016), s. 147-153. ISSN 1338-7146

Kasáčová, B. a kol. 2006. *Profesijný rozvoj učiteľa*. Prešov: MPC.

KLIMKOVÁ, A. 2015. Prípadovosť – *Komunikácia – ekologická etika*. Košice: UPJŠ v Košiciach, Filozofická fakulta, 2015, s. 151. ISBN 978-80-8152-275-8.

KLIMKOVÁ, A. 2016. Ethical leadership and eco-ethical program as specific and direct way. In KUZIOR, P. (ed.) *Organization and Managment. Ethics in the Era of Social, Economic and Technological change*. Scientific paper. No 94. Gliwice: Silesian University of Technology, 2016. ISSN 1641-3466.

Kolářský, R. – Suša, O. 1998. *Filosofie a současná ekologická krize*. Praha: Filosofia 1998, s. 176. ISBN 80-7007-116-8

Kosová, B. a kol. 2012. *Vysokoškolské vzdelávanie učiteľov. Vývoj, analýza, perspektívy*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela.

Kosová, B., Tomengová, A. a kol. 2015. *Profesijná praktická príprava budúcich učiteľov*. Banská Bystrica: Belianum

Litvová, L. 2012. Morálna imaginácia a rámce etického rozhodovania. In: Fobel, P. – Palovičová, Z. a kol. (eds). *ETIKA & PORADENSTVO & PRAX*. Banská Bystrica: FHV UMB v Banskej Bystrici, 2012, ISBN 978-80-557-0385-5.

TILBURY, D. – MULÁ, I. 2009. *Review of Education for Sustainable Development Policies from a Cultural Diversity and Intercultural Dialogue: Gaps and Opportunities for Future Action*. Paris: UNESCO. Online. [cit. 2016.04.04] Dostupné na:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002117/211750e.pdf>.

UNECE (2011). Learning for the future: Competences in Education for Sustainable Development, ECE/CEP/AC.13/2011/6. Retrieved from:

http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/ESD_Publications/Competences_Publication.pdf

UNESCO (2012). *Shaping the Education of Tomorrow*. 2012 Report on UN Decade of Education for Sustainable Development, Abridged. Paris: UNESCO. Availabe from:

<http://www.sustainabledevelopment.un.org/content/documents/919unesco1.pdf>

VLADYKOVÁ, Ľ. 2015. *Úvod do filozofie ekológie*. Košice: UPJŠ v Košiciach, Filozofická fakulta, 2015.s. 131. ISBN 978-808152-276-5

Adresa autora**PhDr. Andrea Klimková, PhD.**

Katedra aplikovanej etiky, Filozofická fakulta, UPJŠ v Košiciach

Moyzesova 9, 040 01 Košice

andrea.klimova@gmail.com